

І. В. Рудкевич,
к. філолог. н., доц., докторант,
Донецький державний університет управління

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Визначено основні напрями державної соціальної політики України в сучасних умовах. Досліджено проблему формування нової моделі соціальної політики держави як оптимальне співвідношення "розподілу" відповідальності за долю кожного індивіда між державою й ним самим.

Basic directions of state social policy of Ukraine are certain in modern terms. The problem of forming of a new model of social policy of the state is explored as optimum correlation between "distributing" of responsibility for the fate of every individual between the state and it.

Ключові слова: механізм, позитивне вдосконалювання, регулювання зайнятості, соціальна політика, соціальна послуга.

ВСТУП

На сучасному етапі відбуваються серйозні зміни як у змісті соціальної політики, так і в розширенні об'єктів її впливу. Її вплив вже не обмежується окремими категоріями населення (працюючими, непрацездатними). У якості прямого об'єкта починають виступати життєві умови майже всіх демографічних і соціальних категорій. Соціальна політика вийшла за межі коректування негативних наслідків економічного розвитку. Вона зосереджується на профілактиці й позитивному вдосконалюванні економічної системи. Значне місце займає не тільки перерозподіл доходів, але й реалізація нових напрямів забезпечення населення соціальними послугами, регулювання зайнятості, заробітної плати й т.д. Іншими словами, за допомогою соціальної політики держава прагне впливати на поведінку домогосподарств як "продавців" робочої сили, споживачів, агентів заощаджень і т.д.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значно зросла за останні роки увага провідних науковців України до питань соціального захисту. Цим дослідженням присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як Д.П. Богиня, Н.Б. Болотіна, І.К. Бондар, І.Ф. Гнибіденко, О.А. Грішнова, С.М.Злупко, С.В. Мочерний, М.І. Карлін, В.І. Куценко, В.Д. Лагутін, Е.М. Лібанова, К.В. Прокопишак, П.Т. Саблук, У.Я. Садова, А.К. Семів, В.А. Скуратівський, А.Т. Шевчук, П.І. Шевчук, С.І. Юрій, К.І. Якуба та багато інших, які в своїх працях з'ясували не тільки проблеми, але й напрями їх розв'язання щодо введення певних економіко-соціальних механізмів для покращення соціального захисту населення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити основні напрями державної соціальної політики України в сучасних умовах;
— дослідити проблему формування нової моделі соціальної по-

літики держави як оптимальне співвідношення "розподіл" відповідальності за долю кожного індивіда між державою й ним самим.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз концептуальних підходів до формування соціальної політики в Україні показує, що в даний момент реальна модель усе більше "мігрує" у бік субсидарної. У такій ситуації необхідним є вироблення нових концептуальних пріоритетів соціальної політики з обліком як загальносвітових тенденцій, так і особливостей транзитивного етапу в розвитку вітчизняної економіки.

На нашу думку, ключовою проблемою формування нової моделі соціальної політики держави є пошук оптимального співвідношення "розподіл" відповідальності за долю кожного індивіда між державою й ним самим. У трансформаційних суспільствах зазвичай приймається модель, що передбачає поступове зниження патерналістської позиції держави й підвищення відповідальності населення й господарюючих суб'єктів за прийняті рішення. В Україні ж взяла гору зовсім необгрунтована ідея, що ринок стане ідеальним регулюючим механізмом не тільки для економіки держави, але й певною мірою для соціальної сфери.

Виходячи із цього, нами обгрунтовуються три обов'язкові складові соціальної політики держави в транзитивний період:

— збереження й розширення ролі інститутів соціального захисту населення, при цьому мається на увазі не стале традиційне розуміння соціального захисту як інструменту роздачі всіляких посібників і компенсацій, а більш глибоке усвідомлення її завдань, відповідно підвищення ролі цього соціального інституту;

— цілеспрямовані зусилля із вдосконалювання трудових відносин і регулюванню ринку праці;

— формування суспільних інститутів, які будуть брати участь у формуванні соціальної політики, реалізації її положень, контролю за її проведенням;

Однією з найбільш чутливих сфер соціальної політики є організація системи соціального захисту. Дуже часто функціонування даної системи повністю отожднюється з соціальною політикою держави.

На жаль, діюча система вкрай неефективна, а розроблювана модель соціальної допомоги викликає бурхливі дискусії в суспільстві. Разом з тим, намагаючись виробити найбільш адекватну форму соціальної підтримки, як і раніше, не враховується

цілий ряд факторів.

По-перше, слабкість суспільно-економічних і політичних організацій, що забезпечують соціальний самозахист населення. Звідси домінування централізовано-бюрократичних або/і "благодійних" форм соціального захисту. Тільки через майже півтора десятиліття з моменту початку реформ здійснюється спроба з'єднати їх у єдину систему, що забезпечує реальні гарантії для вже й ще непрацевдатних, гарантії мінімальної заробітної плати.

По-друге, самі ці форми, маючи номенклатурне походження, в більшості випадків тяжіють до корпоративної моделі організації, що створює тенденцію до формування закритих і бюрократично організованих форм соціального захисту. Рівнодоступність, загальні правила функціонування, демократичність функціонування системи соціального захисту стають у цьому випадку абстрактним гаслом, недосяжною метою, а не реальним механізмом. Система соціального захисту в цьому випадку "працює" лише для окремих категорій працівників, для окремих трудових колективів, окремих категорій громадян, для тих хто виявився близький до тієї або іншої системи.

Такого роду моделі соціального захисту неминуче породжують розрив між формальними й змістовними завданнями. Якщо формальним завданням виступає підтримка соціально незахищених верств населення, то до числа реальних, змістовних завдань, на рішення яких об'єктивно орієнтовані такі системи соціального захисту, відносяться, наприклад, збереження влади певного соціального шару, запобігання загострення напруженості у суспільстві й створення мінімальної системи соціального захисту, що гарантує стабільний розвиток економіки.

Аналізуючи перспективи становлення нової моделі соціального захисту населення, треба, у першу чергу, відмовитися від розгляду соціальної допомоги як абстрактно-благодійної діяльності, покликаної забезпечити реалізацію деяких моральних імперативів. У економіці моральні імперативи можуть відігравати важливу роль, але ніколи не є вирішальними, за винятком глобальних суспільних проблем. Економічний же підхід — це підхід, орієнтований, перш за все, на міркування ефективності, найбільш раціонального використання ресурсів (найважливішим з яких на межі ХХІ ст. є людина), з метою забезпечення вільного розвитку особистості.

Іншими словами, на нашу думку, система соціального захисту повинна будуватися, виходячи вирішення завдань забезпечення дійсної соціально — економічної ефективності, а не з вузьких міркувань ефективності ринкової системи. При цьому соціальний захист щоразу виявляється об'єктивно детермінованою, з одного боку, системою виробничих відносин, у якій вона функціонує, а з іншого боку — вимогами сучасного стану світової економіки, людського співтовариства в цілому.

Сучасній економіці потрібна ефективна система соціального захисту — така, що дозволяє використовувати трудовий і інноваційний потенціал кожної людини незалежно від її соціально-економічного статусу, від того, до якої соціально-економічної групи вона належить. Саме так можуть бути досягнуті гарантії й ефективно використання людського потенціалу, те, що називається "упевненістю в завтрашньому дні". Якщо ж ця гарантія не забезпечується, то стає неможливим або, принаймні, істотно утрудняється використання кваліфікованої робочої сили, що повинна мати здатність до перенавчання, інновацій, творчості. Іншими словами, наявність ефективної системи соціального захисту є економічним імперативом економіки ХХІ ст.

У радянську епоху, незважаючи на нерациональне використання величезних матеріальних і людських ресурсів, був створений певний "заділ" соціальної захищеності. Він забезпечував кожній людині гарантії зайнятості, одержання освіти, нормального (перевищуючі стандарти країн що розвиваються) медичного обслуговування, гарантії відпочинку й можливість деякої перекваліфікації. Не слід перебільшувати ці можливості, але можна констатувати, що рівень, досягнутий наприкінці 1970-х — початку 1980-х років, цілком може бути відтворений у умовах трансформаційної економіки, але за умови, що її економічні відносини, механізми господарювання будуть більше, а не менш ефективні, ніж відносини й механізми, що існували в умовах "соціалістичного" минулого.

Під ефективною соціальною захищеністю треба розуміти таку систему економічних відносин, що забезпечує кожному члену суспільства гарантії певного рівня життя, мінімально необхідного для розвитку й використання його здібностей (трудова підприємницьких, особистісних) і забезпечуваного йому при втраті (відсутності) тих або інших здібностей (старі, хворі, інваліди, діти і т.д.).

За такого підходу до визначення сутності соціального захисту її складовими стають гарантії:

1) роботи для працевдатних (захист від безробіття);

2) нормального рівня життя на основі доходу від трудової діяльності або допомоги (включаючи споживання основних утилітарних благ, насамперед, продуктів харчування);

3) забезпечення допомогою вже й ще непрацевдатних, інвалідів і інших соціально ущемлених груп населення;

4) мінімального рівнодоступного забезпечення житлом, послугами культури і охорони здоров'я, можливостями відпочинку й одержання освіти, необхідного для формування сучасної кваліфікованої робочої сили.

Головною проблемою, однак, є не стільки перерахування складових системи соціального захисту, скільки на питання, як саме можуть вирішуватися завдання соціального захисту. У даний момент соціальний захист — це, у першу чергу, функція державних органів.

На нашу думку, ефективно виконання функції соціального захисту можливо тільки за наступних умов:

1. Зміна підходів до керування соціальними процесами. У їхній основі повинна бути достовірна, інформація, що динамічно відслідковується, про потреби людей у соціальній допомозі, послугах і наявних ресурсах (фінансових, матеріально-технічних, інструментальних, інституційних, організаційних). Така інформація на державному й місцевому рівнях повинна концентруватися в цільових автоматизованих банках даних, що містять комплексну інформацію про віково-статеві, професійні, соціально-побутові, матеріальні й інші відомості про населення, а також про структуру й стан соціальної сфери. Ці параметри повинні кореспондувати з критеріями соціальних гарантій відповідно до нормативно-правових документів, що дозволить визначити поширення соціальних проблем; виявити найбільш нужденні категорії населення; визначити потреби в конкретних видах і формах допомоги конкретним групам населення; установити пріоритетність у рішенні соціальних проблем; налагодити облік і контроль ресурсів; розробити стратегічні сценарії розвитку соціального комплексу; оперативну коректувати ухвалені рішення; формувати цільові програми й соціальні замовлення, що відповідають потребам населення й суспільним очікуванням.

2. Фінансування системи соціального захисту доцільно підсилити шляхом більш активної участі при-

ватного капіталу, засобів благодійних суспільних фондів і організацій. Думаємо, що вітчизняний бізнес уже повною мірою усвідомив ступінь своєї соціальної відповідальності. Добродійність в Україні має давні й глибокі традиції. Інша справа, що цілеспрямованої роботи з більшеактивного залучення приватних і корпоративних коштів на проведення соціальних програм у нас не ведеться. Украй обмеженим є число контрольованих державою й громадськістю благодійних фондів, а ряд організацій, що лише прикриваються "добродійністю", серйозно дискредитував подібну діяльність. Як відзначають дослідники особливостей соціального інвестування українського бізнесу, основний обсяг інвестицій здійснюється надзвичайно нерівномірно, на основі волонтерних рішень керівництва компаній. Таким чином, суспільство втрачає величезні ресурси для здійснення цілеспрямованої фінансової підтримки вітчизняних соціальних програм.

Аналізуючи особливості українського суспільства в період транзитивного стану економіки, слід зазначити й ще один феномен — яскраво виражену соціальну маргіналізацію значної частини населення. Мова в даному випадку йде не стільки про економічну складову проблеми, скільки про "не включення" сотень тисяч, а можливо й мільйонів наших громадян у які-небудь суспільні структури. Інакше кажучи, одним з найстрашніших наслідків проведених в 1990-і роки політичних і економічних реформ стало не просто порушення, а часто пряме знищення величезного числа соціальних мереж, що поєднували громадян країни. Але ж саме сукупність соціальних зв'язків і відносин, зокрема накопичених взаємних зобов'язань і являє собою соціальний капітал того або іншого суспільства.

Добре відомо, що найбільших успіхів досягають ті співтовариства, в яких соціальний капітал упадає у вигляді норм взаємності й структур цивільної заді-

яності (ще Р. Берк стверджував, що цивілізоване суспільство закладає фундамент цивілізованої торгівлі, а не навпаки). Значна слабкість солідаристських цінностей в Україні привели до одночасного блокування цивільних тенденцій у суспільстві, до авторитарної інволюції держави й значною мірою до розкладання традиційних зв'язків усередині суспільства.

Сучасне українське соціальне середовище надзвичайно маргіналізоване, атомізоване. Лише меншість об'єднана в пануючий шар еліти, середній клас — організований у профспілки трудящих. У такій ситуації необхідне формування колективних способів виживання й взаємодопомоги, формування взаємної соціальної підтримки, що перешкоджає соціальній деградації й нагромаджує соціальний капітал, що потім і буде використаний для формування цивільних відносин.

Такі соціальні мережі необхідно вишиковувати знизу й, навіть якщо вони виявляються не дуже довговічними, все одно дозволяють включити в суспільство його більшість, що й досі є маргіналізованою. Саме ця "включаюча" інтегруюча характеристика є найбільш важливою з погляду становлення цивільних відносин, тому що наявність і щільність соціальних мереж, яка перешкоджає масовій спадній мобільності або соціальній деградації, ще більш значима, ніж наявність потенціалу, що забезпечує індивідуальну мобільність.

ВИСНОВКИ

Таким чином, досвід досить ефективних громадських організацій в Україні є, необхідно надавати йому більший розголос, стимулювати цей процес, тому що створення цивільного суспільства неможливе шляхом прости "вказівок зверху" або навіть посиленого фінансування.

На нашу думку, у цьому випадку варто більш активно використовувати досвід тих країн, які найбільш успішно вирішують проблеми зайня-

тості. Зокрема, однією з характерніших рис соціальної політики із середини 90-х років на Заході стало переміщення акцентів у політиці соціальної солідарності з пасивних моментів на активні. Якщо до цього вона зводилася, насамперед, до підтримки доходів широких груп суспільства за допомогою посібників шляхом перерозподілу доходів, то вже з 1994 р. переважно на ринку праці стала орієнтація на максимізацію економічного ефекту від проведених заходів у сфері зайнятості. На перший план вийшли такі активні програми, як дотації підприємцям, що зобов'язуються підтримувати певний рівень зайнятості, фінансова допомога безробітним, бажаним відкрити власну справу й ін. Пасивні програми, заходи, що включають соціальний захист безробітним, навпаки, були істотно скорочені.

Література:

1. Бандур С.І. Забезпечення зайнятості населення в контексті сучасної інноваційної політики держави / С.І. Бандур // Продуктивні сили України. — 2006. — № 1. — С. 62—71.
 2. Біляцький С. Інтелектуалізація суспільної праці (досвід індустриальних країн для України) / С. Біляцький, Т. Мірошніченко, А. Хахлюк // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 5. — С. 34—39.
 3. Богуш А.Г. Соціально-гуманітарні аспекти конкурентоспроможності економіки і умов глобалізації / Богуш А.Г. // Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: Наук. вид. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С. 43—49.
 4. Бондаренко О.О. Проблеми формування соціально-трудових відносин / О.О. Бондаренко // Вісник КНУТД. — 2003. — № 3. — С. 10—13.
 5. Дворецька Г.В. Соціологія праці: [навч. посіб.] / Г.В. Дворецька. — К.: КНЕУ, 2001. — 244 с.
 6. Кир'ян Т. Насущні проблеми соціальної політики та шляхи їх вирішення / Т. Кир'ян // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 6. — С. 3—6.
- Стаття надійшла до редакції 11.02.2010 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНЬСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"